

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi

BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

Trabzonlu Şairlerin Şiirlerindeki Arapça Unsurlara Örnekler*

Examples To Arabic Elements In The Poems Of The Poets Of Trabzon

doi: 10.58646/bengi.1349677

Geliş/Received: 25.08.2023

Kabul/Accepted: 18.09.2023

İbrahim ÜNALAN**

Özet

Trabzon, geçmişten günümüze çok sayıda şairin yetiştiği yegâne şehirlerden biridir. Bu şairlerin bir kısmı divan edebiyatı bir kısmı halk edebiyatı ve bir kısmı da modern edebiyat bünyesinde şiirlerini icra etmişlerdir. Özellikle Osmanlı döneminde, bazı Trabzonlu şairler dönemin şiir anlayışı sebebiyle şiirlerinde sık sık Arapça, Farsça kelimelere ve terkiplere başvurmuşlardır. Cumhuriyet dönemine doğru gidildikçe, özellikle millî edebiyat anlayışı ile şiirler yazılsa da şairler şiirlerinde yer yer Arapça kelimelere yer vermişlerdir. Günümüzde ise belli başlı şairler, şiirlerinde Arapça unsurlar bulundurmaktadır. Bu unsurlar Arapça isim, fiil ve eklerden, sıfat ve tamlamalardan oluşmaktadır. Bu çalışmada şiirlerinde Arapça unsurlar tespit edilen Trabzonlu şairlerin öncelikle biyografileri verilmiş daha sonra örnek dizeler doğrultusunda şiirlerindeki Arapça kelimeler, tamlamalar ve diğer unsurlar değerlendirilmiştir. Söz konusu şairlerin biyografileri ve şiirleri literatür taraması ile çeşitli kaynaklardan temin edilmiş Arapça kelimelerin anlamları Türkçe ve Arapça sözlükler kullanılarak açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Arapça Unsurlar, Şiir, Trabzonlu Şairler.

* Bu çalışma 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında düzenlenen “Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Trabzon Sempozyumu-I” isimli sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-posta: iunalan@bayburt.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3656-8832.

Atf/Citation: Ünalın, İ. (2023). Trabzonlu Şairlerin Şiirlerindeki Arapça Unsurlara Örnekler. *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 2023 (2), 193-208.

Abstract

Trabzon is one of the unique cities where a wide range of poets have lived from past to the present. While a part of these poets performed their poetry within the scope of divan literature, a part of them performed it within the scope of folk literature, and some within the scope of modern literature. During the Ottoman period in particular, specific poets of Trabzon often used Arabic and Persian words and compositions due to the sense of poetry during that era. Although poetry was performed particularly with a sense of national literature during the Republic period, poets sometimes used Arabic words in their poems. Today, on the other hand, specific poets use Arabic elements in their poems. These elements comprise of Arabic names, verbs, prefixes, adjectives, and noun phrases. In this study, the biographies of the poets of Trabzon who gave place to Arabic elements in their poems were primarily discussed and then Arabic words, noun phrases, and other elements in their poems were evaluated in line with example verses. The biographies and poems of the aforementioned poets were procured from a variety of resources via literature review and the meanings of the Arabic words were explained using Turkish and Arabic dictionaries.

Keywords: Arabic Elements, Poem, Poets of Trabzon.

Giriş

Hangi toplumda olursa olsun edebiyatın gelişim safhaları zamana ve mekâna göre değişim göstermiş bu değişim; şair ve yazarların muhtevasını, dil ve üslubunu olumlu veya olumsuz yönde etkilemiştir. Türk edebiyatı tarihindeki gelişim safları Türk edebiyatının belli dönemlere ayrılmasına neden olmuştur. Bu dönemlerden birini teşkil eden ve Eski Türk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı vb. isimlerle anılan divan edebiyatı kaynağını Arap ve Fars kültüründen almıştır (Araz, 2020: 62). Araplar arasında el-Câhiliyye veya el-‘Asru’lcâhili olarak adlandırılan dönem Arap edebiyatına ait bulguların ilk kökenini teşkil etmiştir. Şiir söyleyenlerin itibar gördüğü ve şiirin büyük önem taşıdığı bu dönemde, başta Ukaz olmak üzere çeşitli panayırklar düzenlenmiş, buralarda şiirler icra edilmiş ve yarışmalar tertip edilmiştir. Dereceye girenlerin şiirleri de Kâbe duvarına asılmıştır (Demirayak, 2014: 9). Arap yarımadasından başlayarak geniş bir sahaya yayılan ve İslamiyet’in tebliğ edilmesiyle farklı edebiyatlardan etkilenerek geniş bir coğrafyaya yayılan Arap edebiyatı, yaşanan siyasi gelişmeler ve etkileşimler neticesinde Türk edebiyatına da tesir etmiştir. Türkler 751’de gerçekleşen Talas Savaşı’nda Müslüman Araplarla birlikte Çinlilere karşı savaşmış zafer kazanılan bu savaştan sonra Türkler kitleler hâlinde İslamiyet’i kabul etmiştir. Sosyal ve siyasal alanda yaşanan bu köklü değişim Türklerin kültür ve edebiyatını da etkilemiştir (Levend, 2015: 18-25). XIII. yüzyılla birlikte Türk edebiyatında Arapça ve Farsça kelimelerin geniş ölçüde kullanıldığı divan edebiyatı geleneği hâkim olmuştur (Akün, 1994: 389). Kur’an, hadis, tarih, kıssa, efsane vb. kaynaklardan beslenen, batınî ve zahiri ilimlerden etkilenen divan edebiyatına, Arapça kelimeler çeşitli yollardan girmiştir. Bu kelimelerin bir kısmı anlamlarını korumuş bir kısmı ise anlam genişlemesine veya daralmasına uğramıştır. “Arapça kelimeler; dini mefhumlar, atasözleri, hikmetli sözler, deyimler ve kalıplaşmış ifadeler şeklinde Divan şiirine girerek bu şiirde âdeta etle kemik gibi yoğrulmuş ve şiirin ana unsuru hâline gelmiştir. Arapça kelimelerin bir kısmı doğrudan bu dille temas sonucu Divan şiirine girerken bir kısmı da Fars edebiyatı süzgecinden geçerek kalıp hâlinde Türk şiirine geçiş yapmıştır.” (Araz, 2020: 62; Doğan, 2013: 62). Divan edebiyatına mensup Trabzonlu halk şairleri de şiirlerinde Arapça kelimelere, hikmetli sözlere ve deyimlere yer vermişlerdir. Bunların bir kısmını doğrudan verirken bir kısmını edebî sanatlar aracılığıyla yapmışlardır. Halk edebiyatına mensup olup aruzla şiir örnekleri veren bazı şairler de şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelere yer vermişlerdir. Ramazan Çelebi (Figanî), Ahmet Sarım Doğru, Bakkalzâde İsmail Hakkı, Çizmecizâde Hoca Hüseyin Hüsni, Ali Haydar Sümer, Hüsnü Mustafa Tomaç, Lütfi Altıntaş, Ali Kemal Koşukçu, Hüseyin Remzi Abbasoğlu, Mustafa Kemal Sayıl, Hamâmizâde Mehmet

İhsan, Yusuf Ziya, Hüseyin Saip, Mikdat Eyüpoğlu, Fatma Saniye Hanım, Ahmet Şükrü Abbasoğlu, Eyüp Sabri Lermioğlu, Baba ve Salim Öğütçen şiirlerinde Arapça unsurlara yer veren şairler arasında yer alır. Bu şairlerden birçoğu 19. ve 20. yüzyıla mensup şairlerdir. Trabzon ve çevresinin ilmi ve dinî bereketi şairlerin şiir anlayışını ve üslûbunu da etkilemiş tasavvufî cereyan çevresinde şiirler yazan şairler olmuştur.

Bu çalışmayı gerçekleştirmek için Trabzonlu şiir antolojileri, şairlerin müstakil şiir kitapları, çeşitli dergiler ve kitaplar taranmış ve şiirlerinde Arapça unsurlara yer veren şairler tespit edilmiştir. Bu şairlerin şiirlerinden örnek dizeler alınarak şiirlerindeki Arapça unsurlar ortaya konulmuştur. Şairler farklı dönemlerde ve türlerde şiirler yazsalar da Arapça kelimelerle ve terkiplerle şiir yazma anlayışının devam ettiği görülmüştür.

Şiirlerinde Arapça Unsurlara Yer Veren Trabzonlu Şairler

Şiirlerinde Arapça kelimelere, tamlamalara vd. unsurlara yer veren Trabzonlu şairler Türk edebiyatında şiir örnekleri veren diğer şairler gibi buldukları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel şartlarından etkilenmişler, dil ve üslûplarını dönemin edebî özelliklerine göre şekillendirmişlerdir. Tespit edilen şairlerin büyük bir bölümü farklı yüzyıllarda yaşamış Türk şiirinin farklı alanlarında şiir örnekleri vermişlerdir. Bu şairlerin bir kısmı Divan edebiyatına mensuptur. Divan edebiyatının Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle verilen şiir örneklerini bu şairlerin şiirlerinde de bulmak mümkündür. Diğer taraftan Türk edebiyatının geçirdiği merhalelere ve dilde sadeleşme çalışmalarına rağmen Türk şiirinin farklı alanlarında şiir örnekleri verip Arapça kelime ve tamlamalar kullanarak şiirler yazan şairler olmuştur. Literatür taraması yaparak çeşitli antolojilerden ve diğer kaynaklardan tespit edilen ve şiirlerinde Arapça unsurlar kullanan şairler ve onların şiirlerinden örnekler şu şekildedir:

1. Ramazan Çelebi (Figânî)

Figânî mahlasıyla da bilinen Ramazan Çelebi, 16. yüzyılda yaşamış Trabzonlu şairlerden biridir. Arapça ve Farsça dersleri almış, gramer ve edebiyat alanında kendini geliştirmiştir. Divan edebiyatı şiir geleneğine mensup olan şair, bu edebiyatın nazım şekillerini kullanarak şiirler yazmıştır. Yazdığı kasideleri devrin büyüklerine sunmuş ve geçimini de devrin büyüklerine yazdığı kasidelerle sağlamıştır (Karahan, 1996: 57-58). 29 yaşında öldürülen Figânî, kısa ömrüne sekiz kaside, 107 gazel ve iki tahmisten oluşan küçük bir Türkçe Divan sığdırmıştır. Onun bu eseri 1966 yılında Abdülkadir Karahan tarafından Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi ismiyle yayımlanmıştır (Karahan, 1966).

Figânî şiir anlayışı bakımından 15. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey ve Ahmed Paşa'dan etkilenmiştir. Kaside alanında da İran kasidecilerinden çok yararlanmıştı (Ayan, 1979: 224-225). Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Mustafa, Mehmet ve Selim'in sünnet düğününe Sûriyye Kasidesi yazmış ve bunun üzerine şöhreti daha da artmıştır (Karahana, 1996: 57). Figânî şiirlerinde her ne kadar Arapça ve Farsça kelimelere yer verse de döneminin diğer şairlerine göre sade bir dille şiirler yazmıştır. Atasözleri ve deyimlerden alıntılar yaparak şiirlerinde yerel unsurlara da yer vermiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi, Figânî'nin sarf ve nahiv ilimlerini öğrendiğini belagat ve fesahatle meşgul olarak asrın âlim şairleri arasında yer aldığını belirtmiştir (Kınalı-zade Hasan Çelebi, 1989: 763). Gülşen Çaylı Cankurt, Figânî Divanı Gramatikal İndeksi isimli yüksek lisans tezinde Figânî Divanı'nda 4445 adet Arapça-Farsça kelime tespit etmiştir. Ayrıca Arapça-Farsça kelimelerden Türkçe yapım eki alan 17 adet kelime belirlemiştir. Divan'da geçen Arapça-Farsça fiil sayısı ise 879'dur. Cankurt'un ifadesine göre: "Figânî Divanı'nda Arapça ve Farsça kökenli isimlerin Türkçe yardımcı fiillerle oluşturduğu birleşik fiiller de oldukça fazladır. Bu durum, Arapça ve Farsçanın divan edebiyatı üzerindeki etkisinin bu dönemde oldukça ileri düzeyde olduğunu göstermektedir." (Çaylı Cankurt, 2015: 322-323). Figânî'nin Divanı'nda ismi geçen peygamber isimleri Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'tur. Figânî aşağıdaki beyitte Yusuf'u Züleyha hikâyesine telmihte bulunmuştur:

"Gül Yusufunun piraheni

Kana bulandım gördüm çemende" (Çaylı Cankurt, 2015: 77).

Hz. Muhammed'e ilk iman eden ve İslam devletinin ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk'ın adı da Figânî'nin kasidesinde geçmektedir:

"... Bu Bekr-sıdk u hâmi-i dîn ü Ömer-zafer

Osman-haya 'Ali-kerem ü Ahmed iştiâr." (Çaylı Cankurt, 2015: 26).

Arapça tamlamalarla yapılan benzetmeler Figânî'nin kasidelerinde sıklıkla geçer. Bunlardan biri de şu şekildedir:

"... Vasf eylemekde zatunı ey Murtaza-seha

Dürr ü cevahir oldı zebanum çü Zülfikar." (Çaylı Cankurt, 2015: 27). Beyitte geçen Murtaza-seha ifadesi Ali gibi cömert anlamını taşır.

2. Ahmet Sarım Doğru

1884-1964 yıllarında yaşayan Ahmet Sarım Doğru, Baba Salim'in Hamsi gazeline yaptığı nazire ile tanınmıştır. Babası Trabzonlu Şehbender-zade Şükrü Efendi'dir. Hâkim, savcı

ve avukat görevleriyle Erzincan, Kağızman ve Ordu'da görev yapmıştır (Gür, 2018: 164). 15 Eylül 1916'da yazdığı Ey Meskati Re'sim isimli şiirini Çorum'da muhacirlikte bulunduğu dönemde yazmıştır. Trabzon'a yazılan bir mersiye özelliği gösteren bu şiir, çok sayıda Arapça ve Farsça kelimeler kullanılarak yazılmıştır. Örnek olarak şu beyitleri vermek mümkündür:

“Almış mı seni kahrolası düşmen-i pür-şer

Ey şehr-i feraza-yı (Trabzon) bu mükedder” (Bal, 2009: 24).

Burada geçen düşmen ve pür, Farsça sıfat şer "شَرَّ" ise Arapça sıfattır (Mutçalı, 2012: 478; Devellioğlu, 2003: 869, 992). Farsça ve Arapça sıfatların birleşimiyle tamlama oluşturulmuştur. Düşmen-i pür-şer, şer dolu düşman demektir. İkinci dizede geçen mükedder "مُكَدَّرٌ" sözcüğü "كَدَّرَ" fiilinin ismi mefulü olup kederden gelmektedir, Arapça sıfat olarak kullanılmaktadır ve kederli, üzüntülü, bulanık anlamlarına gelmektedir (Düzgün, 2020, 49; Mutçalı, 2012: 786; Devellioğlu, 2003: 716). Bu beyit ey ferahlık veren kederli şehir, seni kahrolası, şer dolu düşman almış mı? biçiminde açıklanabilir.

3. Bakkalzâde İsmail Hakkı

1830'da Çaykara'da doğan Bakkalzâde İsmail Hakkı, son devir Osmanlı müderrislerindedir. Babasından ve çeşitli âlimlerden dersler almıştır. Müderrislik yaptığı yerlerde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Rusların Trabzon'u işgali esnasında yaptığı vaazlarla halkı cihada çağırmıştır. Tasavvuf ve belâgat üzerine kitapları bulunmaktadır. Günümüze el-Kâfi fi şerhi'l-'Arûz adında belâgatla ilgili bir Arapça kitabı ulaşmıştır (Yavuz, 1991: 545). Of Kasidesi onun meşhur şiirlerinden biridir. On altı dizeden oluşan bu kasidenin ilk iki dizesi şu şekildedir:

“İsm-i Hüdâdır tezkâr-ı dâim, her şâm-u seher merdânı Of'un

İlmi ziyâde, fehmi ziyâde, aklı ziyâde insânı Of'un” (Bal, 2009: 26).

Hüdâ, Farsça isimdir. İsm-i Hüdâ, Allah'ın ismi anlamına gelir. Farsça kökenli bir kelime olan merdan ile Of'un yiğitleri kastedilmiştir. Tezkâr "تَذْكَارٌ" anı, hatırlatan şey, hatırlama anlamlarında Arapça bir isimdir (Mutçalı, 2012: 331). Tezkâr-ı daim tamamlaması ise her daim zikretme demektir. Şâm-u seher terkibi ile sabah akşam anlamı sağlanmıştır. "زَادَ / زيد" kökünden türemiş Arapça bir kelime olan ziyâde "زِيَادَةٌ" sözcüğü artma, çoğalma, artan, çoğalan anlamlarına gelir (Mutçalı, 2012: 407). Fehm "فَهُمٌ" kelimesi de anlama, anlayış, kavrama, zekâ anlamlarına gelen Arapça bir isimdir (Düzgün, 2020: 694). Bu durumda bu iki

dize Of yiğitleri sabah akşam Allah'ın adını anarlar. Of'un insanının ilmi, anlayışı ve akli çoktur biçiminde ifade edilebilir.

4. Çizmecizâde Hoca Hüseyin Hüsni

1840'ta Trabzon'da dünyaya gelmiş, 1909 yılında da vefat etmiştir. Sıbyan okullarında eğitim aldıktan sonra Dârülmaârif'te okumuştur. Galatasaray Sultani Mektebi, Dârümuallimîn, Mülkiye Mektebi vb. yerlerde Farsça dersleri vermiştir (Uğurlu, 2020: 6). Onun hamsi üzerine yazdığı bir gazeline örnek olarak şu beyitler verilebilir:

“Hamsi kalmazsa, suyundan çokları ni'metlenür,

Halt idüp ekmek ider ekl, ab-ı hayat istemez” (Bal, 2009: 44).

Ni'met "نِعْمَةٌ" sözcüğü nimet ve lütuf manalarında Türkçe'de de kullanılan Arapça bir kelimedir (Düzgün, 2020: 806). Ab su anlamına gelen Farsça isim, hayat "حَيَاة" ise canlılık, ölümsüzlük, dirilik olarak tanımlanan Arapça isimdir. Ab-ı hayat ölümsüzlük suyu olarak nitelendirilebilir. Ekl "أَكْلٌ" Arapça isimdir ve yiyecek, öğün, yemek olarak tanımlanır (Düzgün, 2020: 312; Mutçalı, 2012: 37; Devellioğlu, 2003: 212). Halt "خَلَطٌ" ise karıştırma manasına gelen Arapça bir isimdir (Mutçalı, 2012: 278-279; Devellioğlu, 2003: 319). O hâlde bu dizeler “hamsi kalmazsa çokları (çoğu kişi) suyundan yararlanır. Onu karıştırıp ekmek edip yiyenler ölümsüzlük suyu istemezler” olarak açıklanabilir. Çizmecizâde Hoca Hüseyin bu dizelerde mübalağalı anlatımı Arapça ve Farsça kelimelerle kurmaya çalışmıştır.

5. Ali Haydar Sümer

Ali Haydar Sümer Trabzon'un Of İlçesi'nde doğmuştur. 20. yy. halk şairlerinden olan Ali Haydar Sümer'in doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmez. 1929 yılında Of'ta yaşanan sel felaketi için Of Seylap Destanı'nı yazmıştır (Uğurlu, 2020: 6). Her ne kadar sade bir dille yazsa da Türkçe içine yerleşmiş Arapça kelimeler kullanarak düşüncelerini dile getirmiştir:

“Dinleyun ehbablar biz yana yana

Bole bir alamet keldi cihana

Dünya yıkılacak bu bir behane

Bu işe ezelden kalem yurudi” (Bal, 2009: 505).

Bu dizelerde geçen ahbab, alamet, ezel ve kalem kelimeleri Arapça'dır. Farsça bir isim olan bahane sözcüğü de Türkçede yaygın olarak kullanılmaktadır.

6. Hüsnü Mustafa Tomaç

Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Hüsnü Mustafa Tomaç, 1934 yılında Trabzon'da doğmuştur. Emekliliğine kadar çeşitli kurumlarda görev yapmıştır. 1981'de emekliye ayrılmış 2008 yılında da vefat etmiştir. Rüzgâra Yükselen Ses (1993), Bir Güneşten Bir Güneşe (1995), Cûdi mi Ararat (Ağrı) mı? (2007) isimlerinde üç ayrı şiir kitabı bulunmaktadır. Dörtlükler biçimde yazdığı şiirlerinin yanı sıra heceyle yazdığı şiirleri de vardır (Yüksel, 1993a: 43). Nefes türünde yazdığı şiirlerin birinde şöyle seslenir:

“İnsan tamaha esir, arı köle balına
Aşka kul olan bülbül râmıdır gülün dalına
Bir sevgi nişânesi varsa ruhunda biraz
Aç gönül defterini aşkın şiirini yaz”

Bu beyitlerde geçen tamah sözcüğü, Arapçadaki tama‘ isminden gelmektedir. Tama‘ "طَمَع", aç gözlülük, doymazlık, çok isteme anlamlarına gelir (Düzgün, 2020: 275, 617; Devellioğlu, 2003: 1030). Râm Farsça sıfattır ve boyun eğen demektir. İz, belirti anlamına gelen nişâne kelimesi de Farsça bir isimdir (Devellioğlu, 2003: 876).

7. Lütfi Altıntaş

1930 yılında Maçka'da dünyaya gelmiştir. Geçimini ticaretle sağlamış, 1980 ile 1984 yılları arasında fahri imamlık yapmıştır. Şiir yazmaya 1954 yılında başlamış, bu dönemde Maçka-Araklı arasında yaşanan sel felaketi onu şiir yazmaya sevk etmiştir. Genellikle dinî konularda şiirler yazmıştır ve şiirlerini Hicaz Diyarında Duygularım adlı kitapta toplamıştır. Bu kitapta yer alan Hac Yolculuğunda isimli şiirinde Arapça ve Farsça kelimelere yer vermiştir.

“Terazi mîzân yekûn gelecektir meydana
Uyanalım din kardeş inanmalıyız buna
Ulu meydan kurula herkes sual ola
Yekûn yaratılmışlar aynı mekânda dura” (Yüksel, 1993a: 301).

Dörtlükte geçen mîzân "مِيزَان" kelimesi "وَزَنَ" fiilinden türeyen Arapça bir isimdir. Tartı, ölçek, terazi manalarına gelir (Mutçalı, 2012: 995; Devellioğlu, 2003: 655). Yekûn "يَكُونُ \ اليكُون" toplam, topluca anlamına gelir ve Arapça isimdir (Mutçalı, 2012: 810). Burada geçen sual, meydan ve mekân kelimeleri de yine Arapça isimlerdir.

8. Ali Kemal Koşukçu

1910 yılında Trabzon'da doğmuştur. Ankara hukuk fakültesini tamamladıktan sonra çeşitli şehirlerde avukatlık yapmıştır. 1987'de vefat etmiştir. 1970 yılında Özleyiş, 1984 yılında Hayal Gücü (Şiirler-Nesirler), 1973 yılında da Mizahi Hikâyeler isimli kitaplarını yayımlamıştır. Bir şiirinde şöyle seslenir:

“Öterdi ilhamın bülbülü şair
Gönlünün tarlası gülzâr olaydı
Melâlin yüzünden olmazdı zâhir
Yâr ilinden esen rûzgâr olaydı”

Koşukçu'nun yukarıdaki dörtlükte geçen ilham, şair, melâl ve zâhir kelimeleri Arapçadır. Melâl "مَلال", usanma, bııkma, sıkılma anlamlarına gelir (Mutçalı, 2012: 874; Devellioğlu, 2003: 607). Zâhir, "ظَاهِر" ise "ظَهَرَ" fiilinden gelen Arapça bir sıfattır, açık, belli, görünen, görünüş vb. manalarda kullanılır (Mutçalı, 2012: 589; Devellioğlu, 2003: 1165). Ayrıca gülzâr ise gül bahçesi anlamına gelen Farsça bir kelimedir.

9. Hüseyin Remzi Abbasoğlu

1911 yılında Trabzon'un Çaykara İlçesi'nin Şinek Köyü'nde doğmuştur. Çocukluğu ve öğrenim hayatı birtakım zorluklarla geçse de eğitimini tamamlamış ve katiplik göreviyle çeşitli şehirlerde çalışmıştır. Hem halk edebiyatı hem de divan edebiyatı türünde şiirler yazan şair, şiirlerinde zaman zaman Arapça ve Farsça kelimelere yer vermiştir. Şiirlerini Remzi ve Şinekli mahlaslarıyla yazmıştır. 1979 yılında Trabzon'da vefat etmiştir (Duman, 1995: 86). Kızı için yazdığı bir mersiyede duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ey gül-i ra'nâ ne tez soldun baharı görmeden
Bağ-ı âlem içre şöyle lâlezârı görmeden
Bir hayal oldun nihayet rûzigârı görmeden
Terk-i dünyâ eyledin, leyl ü nehârı görmeden.” (Yüksel, 1993a: 97).

İlk dizede geçen gül-i ra'nâ tamlamasında ra'nâ kelimesi Arapça bir sıfattır. Kelime anlamı olarak güzel, latif anlamlarına gelir. Kadın adı olarak kullanılmasının yanında Arapçadaki er'an "أَرَعَن" kelimesinin müennesidir ve ahmak, sünepe, bilir bilmez konuşan manalarına gelir (Mutçalı, 2012: 366; Devellioğlu, 2003: 877). Divan edebiyatında gül-i ra'nâ daha çok içi sarı, dışı kırmızı renkte olan bir çeşit gül olarak tasavvur edilir. Ayrıca gül-i ra'nâ ifadesinin karşılığı güzel gül olarak da verilmiştir. Bağ-ı âlem tamlamasında bağ Farsça isimdir ve büyük bahçe, bağ anlamını taşır. Âlem "عَالَم" Arapça bir kelimedir ve dünya manasına gelir

(Düzgün, 2020: 647). Bağ-ı âlem alem bağı yani dünyadır. Lâlezâr, Farsça bir kelime olup lale bahçesi anlamında kullanılır. Leyl ü nehâr da gece gündüz anlamında kullanılan Arapça bir ikilemedir. Şiir, ey güzel gül baharı dünyadaki lale bahçesini görmeden çabuk soldun, rüzgârı göremeden bir hayal oldun ve gece gündüzü görmeden dünyayı terk ettin, şeklinde yorumlanabilir.

10. Mustafa Kemal Sayıl

1925 yılında Trabzon'da doğmuştur. İş bankasının Trabzon şubesinde başladığı işinden 1980 yılında genel müdür olarak emekli olmuştur. Şiirlerini hece ve aruz ölçüsüyle yazmış ve çeşitli dergilerde yayımlamıştır (Albayrak, 2008: 584).

“Cananda vefa yoksa ne gam, câma refik ol
Canana bırak maziyi, eyyama refik ol
Beyhude ümit bağlamak atiye gönül! Gel,
Son yolculuğun bezmine Hayyam’a refik ol” (Yüksel, 1993a: 198).

Bu dizelerdeki câm, kadeh anlamına gelen Farsça bir isimdir. Refik, "رَفِيق", "رَفِيق" fiilinden gelen Arapça bir isimdir ve arkadaş, yoldaş, dost, eş gibi anlamlara gelir (Düzgün, 2020: 501; Mutçalı, 2012: 370; Devellioğlu, 2003: 882). Mazi Arapça bir isimdir ve geçmiş ifade eder. Beyhude Farsça bir deyimdir. Ati Arapça bir sıfattır ve gelecek anlamına gelir. Ayrıca son dizede İranlı şair Ömer Hayyam’a telmihte bulunulmuştur.

11. Hamâmîzâde Mehmet İhsan

1885 yılında Trabzon'da doğmuştur. Küçük yaşlarda Kurani Kerim'i hatmetmiştir. Çeşitli âlimlerden dersler almıştır. İstanbul'daki ve Trabzon'daki çeşitli dergilerde şiirleri yayınlanmıştır. Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Ömer Hayyam Rubaileri, Laf Olsun Diye, Trabzon'da İlk Kitapçı Kitâbî Hamdi Efendi ve Yayınları, Baba Sâlim, Bilmeceler, Divan, Yolculukta, Hamsinâme bilinen eserlerine örnek olarak verilebilir. 1948 yılında vefat etmiştir (İsen, 1989: 2-17).

“Süzülmüş çeşmani mest-i tegafül
La'l-i dür-efşanı piyale-i mül
Ruhsar-ı tabanı manende-i gül

Cananım göründü handancasına” Çeşman sözcüğü Farsçadır ve göz manasına gelir. Tegafül anlamamazlıktan gelme, yok sayma demektir (Devellioğlu, 2003: 1059). Mest-i tegafül, yok sayma zevki anlamına gelir.

12. Yusuf Ziya

1858 yılında Trabzon’da doğmuştur. Bir müddet Trabzon’da icra memurluğu yapmıştır. Divan şairi olmakla birlikte heceli şiirlere de yönelmiştir. Asıl adı Yusuf olup Ziya’yı mahlas olarak kullanmıştır. 1921 yılında Trabzon’da vefat etmiştir (Duman, 1995: 49).

“Kovulmuş sürülüp galiba ağyar
Sine çâk ederler reşkten her bar
Oldu o melun yes ile berdar
Âdemin şehrine dek revan olmuş...”

Ağyar "أَغْيَار" sözcüğü Arapça gayr "غَيْر" sözcüğünün çoğuludur. Ağyar öbürleri, diğerleri, başkaları anlamlarına gelir (Mutçalı, 2012: 682). Sine-çâk Farsça birleşik sıfattır ve yüreği yaralı demektir. Reşk kıskanma manasında Farsça isimdir. Mel’ûn Arapça sıfattır ve lanetlenmiş demektir. Berdar asılmış anlamını taşıyan Farsça sıfattır. Yes ise Arapça bir kelimedir ve ümitsizliği, elemi ve kederi ifade eder.

13. Hüseyin Saip

Doğum tarihi kaynaklarda 1830 veya 1834 olarak geçmektedir. Trabzon’da doğmuştur. Mahalle mektebindeki eğitiminden sonra medresede eğitim almıştır. Trabzon’da ve Erzurum’da çeşitli görevlerde bulunmuştur. Aruz ve hece ölçüsüyle şiirler yazan şair 1902 yılında vefat etmiştir (Duman, 1995: 45).

“Tevekkül babına yapışarak gel
Hazreti Mevla’dır açar gönlümüz
Seyl-i sirişgime sen bakma sakın
Bize bir vatandır yanar gönlümüz”.

Tevekkül Arapça bir isimdir ve işi Allah’a bırakıp kadere razı olmayı ifade eder. Bâb Arapça kapı demektir. Seyl-i sirişk gözyaşı selidir. Seyl Arapça sel, sirişk Farsça gözyaşı manasında kullanılır.

14. Mikat Eyüpoğlu

1957 yılında Akçaabat'ın Yeşiltepe Köyü'nde doğmuştur. Çeşitli yıllarda öğretmenlik, müdürlük görevlerinde bulunmuştur. 1974 yılında şiir yazmaya başlayan şairin şiirleri çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Karadeniz Yazarlar Birliği üyesidir. 1991 yılında Gönül Defteri, 1992'de de Gönül Penceresi isimli kitapları yayımlanmıştır.

“Kâinat fezasına dolsa bütün gönüller
Anlamaz hikmetini mübarek Ramazan'ın
Feyzini ölçmek için hebâ olsa ömürler
Anlamaz hikmetini mübarek Ramazan'ın” (Yüksel, 1993b: 302).

Kâinat, feza, hikmet, mübarek, feyz ve hebâ sözcükleri Arapça'dır. Kâinat, var olan şeylerin hepsi demektir (Devellioğlu, 2003: 483). Feza, ucu bucağı bulunmayan boşluk manasına gelir ve Arapça isimdir (Devellioğlu, 2003: 264). Hikmet de Arapça bir isim olup sebep anlamını taşır. Bereketten gelen mübarek sözcüğü de Arapça sıfat vazifesi görür. Bereketli, feyizli demektir (Devellioğlu, 2003: 700). Hebâ boş, nafîle; feyz ise ilim, irfân manasında kullanılmıştır.

15. Fatma Saniye Hanım

1836 yılında Trabzon'da doğmuştur. Divan şiirine büyük ilgi duyan Fatma Saniye Hanım, Trabzonlu Şair Hâfız Zühtî, Hulûsî ve Bayburtlu Zihni gibi şairlerle iletişim içinde olmuştur. Aruz ölçüsünün yanında hece ölçüsüyle de şiir örnekleri vermiştir. Bir divan tertip edemeden 1905 yılında, Sürmene'de çıkan bir yangında vefat etmiştir (Uraz, 1942: 82-84). Fatma Saniye Hanım'ın gazelinden alınan bir bölüm şu şekildedir:

“Bir zamanlar tuti gibi bülbüli idim dehrin
Gülşen-i dîlde yuva eyledi zağlar şimdi” (Bal, 2009: 52).

Tûtî Farsça papağan anlamına gelen bir kelimedir (Devellioğlu, 2003: 1114). Dehr "دَهْر" Arapça bir kelimedir ve çağ, ebediyet, zaman, devir, hayat, ömür gibi anlamlara gelir (Mutçalı, 2012: 317). Dîl gönül, gülşen gül bahçesi ve zâg karga anlamında Farsça birer isimdir (Devellioğlu, 2003: 1165).

16. Ahmet Şükrü Abbasoğlu

1880 yılında Çaykara'da doğmuştur. Bakkal-zâde Hoca İsmail Efendi ile Müftü Hüseyin Efendi'den ders almıştır. Arapçayı çok iyi bilen şair şiirlerinde Arapça kelimelere

sıklıkla başvurmuştur. 1959 yılında Trabzon'da vefat etmiştir (Bal, 2009: 459). Bir dörtlükte şöyle seslenir:

“Faydasız tûl ü emel
Amel lâzımdır amel
Ameli de hıfz için
Temel lâzımdır temel”

Tûl ü emel Arapça olan bir terkiptir ve hırs, tamah, tükenmeyen arzu manasına gelir (Devellioğlu, 2003: 1113). Amel "عَمَل", iş, hareket, eylem ve niyet gibi anlamlar ihtiva eden Arapça bir isimdir (Mutçalı, 2012: 644). Aynı şekilde hıfz "حَفْظ" kelimesi de Arapça bir isimdir ve ezberleme, koruma, savunma, hafıza olarak tanımlanır (Mutçalı, 2012: 218).

17. Eyüp Sabri Lermioğlu

1886'da Akçaabat'ta dünyaya gelmiştir. Henüz çocukken babasından Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Hece ölçüsü ile yazdığı şiirlerinde dili sade iken aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerde Arapça-Farsça tamlamalar kullandığı için dili ağırdır. Koşma, kıta, gazel ve şarkı türlerinde şiirleri vardır (URL-1).

“Dedi bir gün bana pîr-i târîh
İbret al, bir ezeli kâidedir
Süfehâ fevk-i Süreyya'da yaşar
Ezkiyâ taht-ı serâda geberir”

Pîr yaşlı, ihtiyar demektir ve Farsçadır. Ezel ile ilgili olanı yani geçmişte olanı ifade eden ezeli kelimesi Arapça bir sıfattır. Kâide "قاعدة" kelimesi de Arapçadır ve esas, temel, usul vb. anlamlara gelmektedir (Mutçalı, 2012: 755). Süfehâ "سُفْهَاء" eğlenceye, zevke düşkün, ahmak, aptal manasına gelen sefih "سَفِيه" kelimesinin çoğuludur (Mutçalı, 2012: 433). Ezkiyâ lekesizler, hâlisler, faziletli olan anlamına gelen Arapça bir sıfattır ve taht-ı serâ (tahte's-serâ) toprak altı manasına gelir ve Arapça birleşik isimdir. Fevk Arapça bir kelimedir, üst, üst taraf manasına gelir. Süreyya ise Arapça ülker yıldızı anlamında kullanılmaktadır.

18. Baba Salim Öğütçen

Baba Salim 1887 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet Salim olup 1934 yılındaki soyadı kanunundan sonra Öğütçen soyadını almıştır (Duman, 1990: 16). Küçük yaşlarda Kur'an eğitimi ve dini dersler almış fakat tahsil hayatı uzun sürmemiştir (Albayrak, 2008: 318). Şiir söylemeye küçük yaşlarda başlamış bu yeteneğinin gelişmesinde Sadi

Efendi'nin büyük katkısı olmuştur. On beş yaşından itibaren çeşitli işlerde çalışmış dondurmacılık, şerbetçilik, tabaklık, tatlıcılık vb. işlerde çalışmıştır (İhsan, 1930: 3-4). Hayatının son yıllarını İstanbul'da gazete sahibi olarak geçirmiş 1956 yılında vefat etmiştir. Baba Salim hem divan hem halk şiiri tarzında şiir örnekleri vermiş divan şiiri tarzında yazdığı şiirlerinde ağır bir dil kullanmıştır. Ayrıca divan tarzı şiirlerini beyitlerle yazmıştır (Kobya, 2008: 43).

Âdem diyarını Salim Baba şen eylemişsin

Melâl-i mihnet evin sahn-i gülşen eylemişsin

Müdamî muhiti ervah olan mekâmında

Defineler açıp ecsade metfen eylemişsin

Burada geçen ecsâd "أجساد" Arapça isimdir ve ceset "جسد" sözcüğünün çoğuludur (Düzgün, 2020: 396). Metfen eylemek Arapça medfen yani defn kelimesinden gelmiştir. Medfen eylemek, defnetmek manasına gelir. Melâl usanma, bıkmak, hüznün anlamlarına gelen Arapça isimdir. Mihnet zahmet, eziyet, gam, keder, sıkıntı, belâ, musibet gibi anlamlara gelen mihen sözcüğünün çoğuludur.

Sonuç

Savaş, göç, ticaret vb. yollarla birbirleriyle iletişim hâlinde olan toplumlar kültürel etkileşim içine girmekte birbirlerinin sanatlarından, dil ve edebiyatlarından etkilenmektedir. Türkler tarih boyunca birçok toplumla etkileşim hâlinde olmuş Arap ve İran toplumlarıyla kurulan ilişkiler Türk kültür ve edebiyatına tesir etmiştir. Divan edebiyatı böyle bir tesir nebzinde filizlenmiş, farklı cereyanlardan beslenerek XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürmüştür. 16. yüzyıldan başlayarak biyografisi ve şiir örnekleri verilen Trabzonlu şairlerin bir kısmı Divan edebiyatına mensup olup bu kültür dairesinde şiirler yazan şairlerdir. Bu şairlerin şiirlerinde çok yoğun şekilde Arapça ve Farsça kelimeler ve terkipler kullanılmıştır. İslam dünyasıyla ilgili önemli isimlere ve kavramlara edebî sanatlar yoluyla şiirlerde yer verilmiştir. Burada verilen dizeler birer örnek mahiyetindedir. Bu şairlerin tüm şiirleri incelendiğinde içinde buldukları tarihi ve siyasi şartların, edebî tesirlerin, dinî ve ilmi akidelerin şiirlerine yansıdığı gözlemlenebilmektedir.

Kaynakça

- Albayrak, H. (2008). Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi. Ankara: Vadi Yayınları.
- Araz, T. (2020). Divan Şiirinde Arapçanın Anlamsal Değeri. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 5 (1), s. 60-81.
- Ayan, H. (1979). Figânî. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Dergâh Yayınları, C.3, s.224-225.
- Bal, M. A. (2009). Bir Şiirdir Trabzon (Osmanlı'dan Günümüze Trabzon Şiir Antolojisi). Ankara: Cantekin Matbaa.
- Çaylı Cankurt, G. (2015). Figanî Divanı Gramatikal İndeksi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Demirayak, K. (2014). Arap Edebiyatı Tarihi I- Cahiliye Dönemi. Erzurum: Fenomen Yayınları
- Devellioğlu, F. (2003). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Doğan, A. (2013). Aruz Bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınları
- Duman, M. (1995). Trabzon Halk Şairleri. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Düzgün, O. (2020). Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gür, S. (2018). Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (1), s.155-239.
- İsen, M. (1989). Rıdvan Canım, Hamâmîzâde İhsan Hayatı, Eserleri ve Divanı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hamamizade İhsan. (1930). Baba Salim. İstanbul: İktisat Matbaası.
- Karahan, A. (1949). XVI. Asır Divan Şairlerinden Figanî ve Şiirleri. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 3 (2-3), s. 299-410.
- Karahan, A. (1966). Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karahan, A. (1996). Figânî. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.XIII, s. 57-58.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. (1989). Tezkiretü's-Şuarâ, C.II. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kobyay, Ş. (2008). Baba Salim Divanı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Levend, A. S. (2015). Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları

- Mehmet Süreyya. (1996). Sicill-i Osmanî. C.3. Çev. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mutçalı, S. (2012). Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Uğurlu A. (2020). Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uraz, M. (1941). Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz. C.I. İstanbul: Nümune Matbaası.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). Bakkalzâde İsmail Hakkı. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.IV, s. 545.
- Yüksel, M. (1993a). Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri 2 Cumhuriyet Dönemi. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları.
- Yüksel, M. (1993b). Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri 3 Cumhuriyet Dönemi. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları.
- URL-1: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/eyup-sabri lermioglu>. (16.05.2022).